

RÖPORTAJ

Prof. Dr. James L. Gelvin:

“Tüm bu fiyaskonun en büyük kaybedeni Afgan halkı olacaktır”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

İngilizceden Çeviri:
Burç Eruygur, Araştırma Asistanı

“

Taliban'ın amacı sadece Afganistan'ı yönetmektir. Bu nedenle, ülke için düşündükleri yeni isim Afganistan İslam Emirliği'dir. Yani eski emirlikler gibi, Afganistan da aslında egemen olmaya devam edecek ancak ağırlıklı olarak Müslüman devletlerden oluşan daha büyük bir topluluğun parçası olacaktır. Bu bağlamda, Taliban'ı İslami yönelimli bir Peştun milliyetçi hareketi olarak düşünmek gerekiyor.

”

Abdenmour Toumi: Taliban, Kabil'in düşüşünden ve ilk iktidarlık döneminin üzerinden yirmi yıl geç-

tikten sonra, bu sefer uluslararası kamuoyuna karşı çekici bir tonla yeniden hüküm sürecektir. Bölgenin jeopolitik zorunluluklarının tarihsel etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

James L. Gelvin: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden önce gazeteciler, Afganistan kelimesini “birisini Afganistanlamak” anlamında olduğu gibi fiil olarak kullanmışlardır. Bu, belirsiz ve önemsiz bir soru sormak anlamına gelmekteydi. Terimin bu şekilde kullanıldığını ilk kez yeni seçilen ABD Başkan Ronald Reagan'ın 1981'de düzenlediği basın toplantısından sonra duymuştum. Bu soru, Amerikalı gazetecilerin ciddi bir soru olarak görmediği Türkiye'deki Amerikan askerlerinin seviyesi ile ilgiliydi.

Kimdir?

James L. Gelvin;

Prof. Dr. James L. Gelvin, 1995 yılından bu yana Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Kampüsünün Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Ortadoğu'nun sosyal ve kültürel tarihine milliyetçilik kavramı kapsamında vurgu yaparak araştırmalar gerçekleştiren Gelvin, özellikle modern Ortadoğu tarihi üzerine kapsamlı yazılar yazmış bir akademisyen olarak tanınmaktadır.

Mesele şu ki Sovyet işgalinden önce Afganistan, hükümet içindekiler de dâhil olmak üzere çoğu Amerikalının radarında bile olmamıştır. Afganistan, uluslararası ilişkilerde ve Amerikan dış ilişkilerinde önemsiz bir noktaydı ve öyle olmaya devam etmektedir. Kesinlikle diğer devletlerin odağı altında olmuştur ancak bölgede hiçbir zaman önemli bir aktör olmamıştır. Bu rolün devam etmesi muhtemeldir. Taliban, El-Kaide'ye sığınak ve destek vermiştir ancak El-Kaide'den veya IŞİD'den oldukça farklıdır. Taliban'ın odak noktası Afganistan sınırları içindedir ve devlet sistemi içinde çalışmaktadır. Ne El-Kaide ne de IŞİD bunu yapmaktadır.

El-Kaide'nin amacı, sözde "Haçlı-Siyonist komplosunu" yabancı konulara çekip ABD, Rusya veya Çin gibi düşmanlarını yormaktır. El-Kaide, bu stratejiyi Afganistan'daki Sovyet savaşından öğrenmiştir. El-Kaide, Sovyetler Birliğini kazanılamaz bir savaşın içine çekerek ve onu hayatları ve sermayesini sonuçsuz bir savaşa harcamaya zorlayarak Sovyetler Birliğini yok ettiğini iddia etmektedir. IŞİD'in amacı ise belirli toprakları ele geçirmek ve Irak ve Suriye'den başlayarak mevcut devletlerin yıkıntıları üzerinde yeniden bir sözde hilafet kurmaktır. Öte yandan, Taliban'ın amacı sadece Afganistan'ı yönetmektir. Bu nedenle, ülke için düşündükleri yeni isim Afganistan İslam Emirliği'dir. Yani eski emirlikler gibi, Afganistan da aslında egemen olmaya devam edecek ancak ağırlıklı olarak Müslüman devletlerden oluşan daha büyük bir topluluğun parçası olacaktır. Bu bağlamda, Taliban'ı İslami yöne-

limli bir Peştun milliyetçi hareketi olarak düşünmek gerekiyor.

Bütün bunlar, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin genel etkisinin, önemli aktörleri Çin, Rusya ve İran gibi güçleri içeren bir sınır bölgesinde ciddi bir etki yaratmasının muhtemel olmadığına işaret etmektedir. Fakat bu kuralın bir istisnası vardır. Bir Taliban hükümeti bir kez daha El-Kaide veya bazı El-Kaide tarzı grupları etkinleştirirse ya da Afganistan üzerinde tam kontrol sağlayamazsa ve ülkenin bazı bölgelerini El-Kaide tipi grupların veya IŞİD tipi grupların kontrolü altında bırakırsa milisler, bölgesel ve küresel istikrara ve terörle mücadeleye karşı sözde küresel savaş için ciddi sonuçlar doğurabilir.

Taliban'ın Afganistan'ı nasıl yönetmeyi planladığını kimse bilmemektedir. Bazı analizciler, Taliban'ın 1990'lardaki sert yönetimlerinden ve yol açtığı tepkiden ders aldıklarını ve uluslararası düzenin kurallarına uyacağını tahmin etmektedir. Bununla birlikte, uluslararası kamuoyu, toplum tarafından kabul edilemeyecek bir durum söz konusu olmadığı takdirde bir ülkenin kendi sınırları içinde ne yaptığıyla pek ilgilenmemektedir. Dünyanın, şu anda Suudi Arabistan'ı yöneten rejim gibi kötü bir rejime nasıl tahammül ettiğine bakmak yeterlidir.

Taliban'ın Afganistan'a nasıl hükmedeceğini belirlemeye yarayacak bir dizi faktör vardır. İlk olarak, tedirgin bir nüfus ve bazıları Taliban'la müttefik olmayan bir dizi milis üzerinde gücünü sürdürmek zorundadır. Hatta, bu milislerin bir kısmı İran tarafından eğitil-

mekte ve donatılmaktadır. İkincisi, ABD hükümeti, IMF ve diğerleri tarafından dondurulan paraya ihtiyacı vardır. Üçüncüsü, pandeminin ve savaşın yıkımı ile başa çıkmak için insani yardıma ihtiyacı vardır. Esasında, Taliban'ın kendi nüfusuna Covid-19 tarafından kasıp kavrulmuş bir ülkeyi yönetme kapasitesini göstermesi gerekmektedir.

Son olarak, Taliban'ın kendi saf larındaki pragmatistler ve ideologlar arasında bir denge oturtması gerekmektedir. Bir yandan, ideologların eli ne kadar güçlenirse Taliban azınlıkları, kadınları, orta sınıfı vs. daha fazla yabancılaştıracak ve iktidarda kalma kabiliyetini çok daha zor hâle getirecektir. Öte yandan ideologlar, Hamas'ın önde gelen bir üyesinin bir zamanlar söylediği gibi, "Harekete bakan değil şehit olmak için katıldık" diye inanmaya devam edebilirler. Şu an hangi tarafın hükümeti yöneteceği veya iki tarafın bir modus vivendi'ye ulaşip ulaşamayacağını tahmin etmek için çok erkendir.

Pragmatistler politikaya yön verebilirse, Suudi Arabistan'ın kurucusu Abdülaziz el-Suud'un Irak'ta ve iktidara geldikten sonra Doğu eyaletindeki Şiilere karşı cihat ilan etmeye devam etmek isteyen radikal destekçilerini ortadan kaldırmak zorunda kalmasıyla aynı nedenden dolayı olacaktır. Abdülaziz el-Suud, eğer halkı Irak'a baskın yapmış olsaydı ki bunu yapıyorlardı, İngilizlerin onun rejimini yok edeceğini çok iyi anlamıştı. Ayrıca Doğu eyaletinde kaos olduğu takdirde petrol gelirinden mahrum kalacağını da anlamıştı.

İdeolojik saflık ile başarılı devlet inşası arasında karar vermeye gelince, Abdülaziz el-Suud ikincisini seçmiştir. Taliban da bu kararı verebilir.

Abdennour Toumi: Kabil'in düşüşü ve sonucunda Taliban'ın dönüşü, ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika stratejisinin başarısız olduğunu mu göstermektedir?

James L. Gelvin: ABD 1950'lerin ikinci yarısında Ortadoğu'da, 1970'lerde ise bölgede hegemonik bir güç hâline gelmiştir. Ancak 21. yüzyılın başlarından itibaren ABD, Amerikan halkının Ortadoğu ve Afganistan'daki sonsuz savaşlar için hissettikleri hoşnutsuzluk da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı bu konumunu kaybetmeye başlamıştır. Son üç ABD başkanı ABD'yi bölgeden ayırmaya çalışmıştır. Bunlar arasında Barack Obama ve Joe Biden planlı olarak, Donald Trump ise ihmal ile bunu uygulamıştır.

Obama, göreve geldiği sırada ABD'nin George W. Bush döneminde Ortadoğu meselelerine çok fazla kan ve hazine harcadığına inanmıştır. Bush ve muhafazakâr danışmanları, Afganistan ve Irak'tan başlayarak dünyayı Amerika'nın imajına göre yeniden yaratabileceklerine inanmışlardır. Obama ise Ortadoğu'yu uğruna savaşmaya değmeyecek bir bölge olarak görmüştür. Kendisine göre Ortadoğu, sadece petrol ve işsiz gençleri ihraç eden dünyanın en az küreselleşmiş ikinci bölgesiydi ve çok fazla otoriter rejim tarafından yönetiliyordu. Obama, ABD'nin bölgeden mümkün olduğunca geri çekilmesi ve 21. yüzyılda küresel rekabetin merkez

üssü olacağına inandığı Asya'ya dönmesi gerektiğine inanmıştır. Obama bunu başaramamıştır. Obama hükümeti, Arap Baharı ayaklanmaları ve IŞİD'in yükselişi gibi kontrolünün dışındaki faktörler, stratejisini kötü uygulaması ve Suudi Arabistan ve İsrail'in lobi faaliyetleri tarafından engellenmiştir. Bu nedenle, Amerikan kuvvetleri bölgede kalmıştır.

“**ABD'nin Afganistan'daki rejim değişikliğinin maliyetinin çok yüksek olduğuna karar vermesi nedeniyle İngiltere, Kanada veya Almanya gibi NATO müttefiklerini savunmak için adım atmayacağına gerçekten inanan var mı? ABD'nin gerçek çıkarları bu ülkelerle bağlantılıdır.**”

Öte yandan, Donald Trump'ın dış politikaya baskın bir yaklaşımı olmamıştır. Kendi hükümetinin politikası dört ilkeye dayanmıştır. İlk olarak, "favori diktatörü" Abdülfettah es-Sisi gibi güçlü adamlara yakınlığı olmuştur. İkincisi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile yaptığı telefon görüşmesinde Amerikan güçlerini Suriye'den çekmeye karar verdiğinde olduğu gibi dürtü olmuştur. Üçüncüsü, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımasında gözlemlendiği gibi, Ortadoğu politikasını siyasi kazanç vaadine dayandırmıştır. Son olarak, Obama'nın denediği veya uygulamaya koyduğu her politikayı tersine çevirmek için psikolojik ihtiyacına dayandırmıştır. Obama, sonsuz savaşları sona er-

dirip Amerikan birliklerini eve getirememiştir. Bu nedenle, Trump bunu yapacağına karar vermiştir. Tabii ki bunu yapamamıştır ancak beceriksizliği ve narsist politikaları Amerika'nın bölgedeki konumunu daha da zayıflatmıştır.

ABD başkan yardımcılığı döneminde Joe Biden, Obama'ya yakın olmuştur. Bu nedenle, bölgedeki politikaları Demokrat selefinkini yansıtmaktadır. Ama Biden, Afganistan Savaşı'nı en azından ABD açısından sona erdirmiştir. Ancak ne yazık ki bu politikanın uygulanmasının özensiz olduğu son zamanlarda kanıtlanmıştır. Vietnam Savaşı'ndan sonra, Amerika'nın ülkeden çekilmesinin Amerika'nın zayıflığını ve sözlerini tutma konusundaki isteksizliğini gösterip gösteremeyeceği konusunda çok fazla tartışma olmuştur. Aynı şey Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesi için de söylenmiştir. Nasıl o zaman geçerli bir argüman olduğunu düşünmediysem, şu an da geçerli bir argüman olduğunu düşünmüyorum.

Donald Trump'ın düzensiz dış politikasından fazla hiçbir şey Amerikan zayıflığını ve sözlerini tutma isteksizliğini göstermemiştir. ABD'nin Afganistan'daki rejim değişikliğinin maliyetinin çok yüksek olduğuna karar vermesi nedeniyle İngiltere, Kanada veya Almanya gibi NATO müttefiklerini savunmak için adım atmayacağına gerçekten inanan var mı? ABD'nin gerçek çıkarları bu ülkelerle bağlantılıdır.

Abdennour Toumi: Amerikalıların kaybetmeyi sevmediğini bildiğimiz hâlde ABD Başkanı Joe Biden'ın Afganistan'dan çekilme

kararını desteklemelerini sağlayan şey nedir?

James L. Gelvin: Vietnam'da olduğu gibi, Afganistan'daki savaş da Amerikan ordusunun "görev genişlemesi" dediği kavramın klasik bir örneğidir. Bu kavram, bir askerî harekâtın amacını daha geniş ve daha fazla hedef içerecek şekilde değiştirmesi anlamına gelmektedir. 11 Eylül olaylarından sonra ABD, Usame bin Ladin'i yakalamak veya öldürmek ve El-Kaide'yi yok etmek için Afganistan'a gitmiştir. Amerikalıların büyük bir çoğunluğu da bu hedefi desteklemiştir. Irak'ı işgal etmenin bin Ladin'i yakalamaktan daha önemli olduğuna karar vermesi nedeniyle beklenenden daha uzun sürmesine rağmen Bush yönetimi, bu görevi tamamlamıştır.

Ancak bu görev sonradan değişmeye devam etmiştir. ABD, bin Ladin'i barındıran Taliban'ı devirmeye ve değiştirmeye odaklanmıştır. Ardından Afganistan'da istikrarlı bir demokrasi inşa etmeye, afyon üretimini ortadan kaldırmaya ve Afgan kadınlarını korumaya odaklanmıştır ki kadınları korumak ya da özgürleştirmek son iki yüz yıldır Ortadoğu'daki hemen hemen her emperyalist maceranın bahanesi olmuştur. Amerikalılar bundan artık bıkmıştır, bu yüzden ezici bir çoğunlukla Afganistan'dan çekilmeyi desteklemiştir.

Görev genişlemesi ve emperyalist kibir tehlikesinin yanı sıra, Afganistan'dan öğrenilecek başka bir ders daha vardır. Vietnam Savaşı sırasında ABD Ordusunda Albay Harry G. Summers, bu savaşta neyin yanlış gittiğine dair bir kitap

yazmıştır. Bir röportajda, ABD'nin bir daha asla "ulus inşası" için ordu göndermemesi gerektiğini belirtmiştir. Ordunun sadece iki şeyi iyi yaptığını söylemiştir: İnsanları öldürmek ve bir şeyleri havaya uçurmak. Daha fazlası, ondan çok şey istemektir demiştir.

Peki ABD Afganistan'dan dersler alacak mı? Asıl soru Vietnam'ın derslerini öğrenmekle ilgili olmuştur. Vietnam'dan sonra, 1980'lerin başında Lübnan'da görev genişlemesi ve ulus inşa etme girişimi yaşanmıştır ve bu da felaketle sonuçlanmıştır. Ne zaman biri, "Vietnam, Lübnan, Afganistan veya Irak'ta ne olduğunu hatırla" dediğinde, bazı generaller "Evet ama bu sefer farklı olacak" diye yanıt vermektedir. Başka bir deyişle, ABD Afganistan'dan dersler çıkaramayacaktır.

Abdenour Toumi: Taliban'ın askeri ve siyasi dirilişinin kazananları ve kaybedenleri kimlerdir?

James L. Gelvin: Tüm bu fiyaskonun en büyük kaybedeni Afgan halkı olacaktır. Onlar için maliyet astronomik bir hâl almıştır. Associated Press'e göre, şu ana kadar yaklaşık 66.000 Afgan askeri ve polisi ve 51.000'den fazla Taliban ve müttefik savaşçı ile birlikte 47.000'den fazla Afgan sivil ölmüştür. 2016-2020 yılları arasında hava saldırılarından kaynaklanan sivil kayıpların yaklaşık yüzde 40'ı çocuklardır. 2,5 milyon mülteci ve 3,5 milyon insan ise evinden edilmiş ancak hâlâ ülkede yaşamaktadır.

15 ile 60 yaş arasındaki Afganların ölüm oranı yüzde 28'in üzerindedir. Bir Dünya Bankası raporunun

belirttiği gibi, Afgan ekonomisi "kırılganlık ve bağımlılıkla şekillenen" karmakarışık bir durumdadır. Geçmiş geleceğin herhangi bir göstergesiye, 1990'larda Taliban yönetimi altında Afgan erkeklerin yüzde 47'si ve kadınların ise sadece yüzde 15'i okuyup yazabildi.

Kazananlar sorusuna gelirsek hiç kimse yoktur. Elbette Çin ve Rusya, yeni hükümetle iyi ilişkilerden yararlanma konusunda ABD ve Avrupa'dan daha iyi durumdadır. Hatta, Afganistan'ın savaş nedeniyle işletilemeyen maden ve petrol yatakları hakkında bazı tartışmalar mevcuttur. Ancak Soğuk Savaş döneminden edinilebilecek bir ders, müttefiklerin sayısının, sahip olduğunuz müttefiklerin zenginliği ve gücü kadar önemli olmadığıdır. Vaktinde Sovyetler Birliğine bağlı devletler, siyasi ve ekonomik olarak SSCB'nin gücünü tüketirken, Batı Bloku'na bağlı devletler bu blokun gücüne katkıda bulunmuştur. Başka bir deyişle, her boşluğun doldurulması gerekmez.

ABD'nin Afganistan'ı kaybetmesi üzerine son bir söz demek gerekirse, 1981 yapımı Gelibolu filminde Avustralya'da çorak, terk edilmiş bir çölde bir sahne vardır. Bir karakter, I. Dünya Savaşı'nda savaşmak için neden kaydolduğunu anlatmaktadır ve der ki: "Almanları orada durdurmazsak, buraya gelebilirler." Etrafındaki ıssız manzaraya bakan başka bir karakter ona cevap verirken: "... ve buraya hoş gelirler" demiştir. Eminim ki mevcut yönetim ve Amerikalıların büyük çoğunluğu bugün Afganistan hakkında böyle düşünüyordur. ■